

Димитрије Л. Машановић

ПОЕТСКО ОСМИШЉАВАЊЕ ПРАЕЛЕМЕНТА

Слободан Стојадиновић: »Темељник«, песме, »Градина«,
Ниш, 1978

Пет година након објављивања запажене прве књиге песама карактеристичног наслова »Временик« млади београдски песник Слободан Стојадиновић јавља се ове године и другом књигом поезије »Темељник«. Он је, иначе, познат у кругу младих песника Београда и Србије више од једне деценије, те се често јављао у разним листовима и часописима и био веома присутан у књижевном животу Београда и родног Ниша.

Већ први поглед на сам садржај, композицију и основне елементе формалне структуре Стојадиновићеве књиге »Темељник« пружа могућност да се сагледа како је ова збирка чврсто конципирана на основу једне строго дефинисане поетике и јасног песничког става. То није, дакле, збирка случајних песама које појединачно могу бити вредне, каква је, углавном, његова прва збирка »Временик«, него једна строго и значењски усмерена песничка целина. Збирка садржи четрдесет и четири песме, симетрично распоређене у четири циклуса: први од 10, други од 12, а трећи и четврти од по 11 песама. Овде је очигледна песничкова инспирација познатим архаичним хеленским схватањем о четири праелемента као основе структуре света и биће, који су у Стојадиновићевом »Темељнику« тематске доминанте у појединим циклусима, и то оваквим следом: вода, земља, ваздух и ватра. Индикативно за уочавање кључних значења може бити и детаљније тематско и појмовно рашчлањавање у оквиру оваквог глобалног тематског концепта. Тако се, на пример, у првом циклусу као тема (и главни део наслова првог циклуса збирке »Река« јавља 5 пута, »море« 4 пута и једанпут »извор«. У другом циклусу на сличан начин »поље« фигурира 7 пута, »лето« једанпут, »зима« 3 пута, а издваја се с посебним мотивом само последња песма »Слепи пртеж«. У трећој тематској целини, »ваздух« (са разним одредницама) доминира 9 пута, од чега одступају завршне песме »Детаљ Творца« и »Музика«. У четвртм циклусу, у којем је доминантна реч и појам »ватра« као праелемент, која доминира бројком 10 пута, (опет с речима одредницама), дисхармонира, можда, претпоследња песме »Вино изнад свега«. Ако, дакле, узмемо и поједине песме, видећемо како се разгранаво и разубује сваки од посебних доминантних мотива или тема и како се остварује најтежња веза међу њима, те композицију збирке, састављену из кратких песама, чини сасвим кохерентном целином.

И структура стиха у књизи »Темељник« открива нешто неубичајено и врло ретко у нашој уметничкој лирици. Песник се служи разноврсним стихом, те се, поред једанаестерца и деветерца, често може наћи и на десетерац, веома различитог звучања. Местимично размером, свечаним тоном и лексичком реторичношћу овај десетерац неодољиво подсећа на стих Филиповићевих »Косовских божура«. Изгледа да је добро што је тако, што се Стојадиновић смело лаћа епског десетерца, тог, тако рећи, најнароднијег од свих наших стихова, који покушава подврћи властитој лирској трансформацији.

Стојадиновићев уметнички поступак хуманизације и персонификације природе у оригиналним и маштовитим сликама, пуних прелива сјаја и смелих обрта, изгледа да је у функцији својеврсног пантеизма као песниковог доминантног осећања света и основне духовне оријентације. Ове песме теку претежно смирено, у објективном ставу и тону, док је за збирку »Временик« био, углавном, карактеристичан романтичарски гест, патетичан тон и лични исповедни карактер, с приметним утицајем новијих руских песника, Мајаковског и Јесењина. Нека као илустрација Стојадиновићевог поетског става »Временика« послужи стих:

**»Ваше се јаве горко смеше
Драги Фјодоре Михајловићу.«**

Друга Стојадиновићева збирка плод је једног аутентичног искуства и песничке контемплације, као што показује и једну инвентивну и особену имагинацију. Духовнее и естетске сензације, значењски смисао ових необичних слика из домена природе јесте пејзаж песниковог духа, у коме се рефлектују немири и несанице савременог човека, који је изгубио целовиту и природну кореспонденцију с природом. Стојадиновић стиже и до дубљих и трагичних спознаја. Универзум и природа су за њега загонетке и он их одгонета на свој начин. У њима песник одгонета немире духа, немире песника и човека, инклинирајући трагичним спознајама. У овој књизи су, на пример, често присутни мотиви гиљотине и конопца, дакле, насилне смрти, што опет снажно асоцира на савремени свет и појаве дехуманизације у њему. Песников поступак је инверзибилан, те укључује, поред хуманизације природе и натурализацију хуманог.

Необичан и неконвенционалан је Стојадиновићев песнички језик, јер су његова граба, слике и појмови добрим делом узети из арсенала религиозних представа, магије и окултизма. Међутим, таква језичка граба, трансформисана у метафорском и симболичном смислу, уопште нема и религиозно значење. Уопштено се може констатовати да песник лепоту, песму и љубав, као еманације духа, претвара у предмет религиозног култа. Песников плес над понором сведочи храброст песничког чина, који је слутња и изазов опасности и смрти.

Карактеристичан је знатан степен трансформације ових обичних мотива из природе, који, како изгледа, замагљују инспирацију родном реком Нишавом и враћање сопственим коренима, овде претпостављене литерарним изворима. Од оног неоромантичарског геста и језика песничке естраде, с наглашеним лирским ја из збирке »Временик«, Стојадиновић се у овој збирци радикално окреће ка једној суптилнијој и сублимнијој објективној поезици. Тако је, бар, у првој половини збирке, док се у другој лирско »ја« експлицитно појављује, али на један други начин, у смислу идентификације са праелементима који су тематски оквир збирке. Међутим, може се утврдити да су праелементи ваздух и, нарочито, ватра били погоднији за идентификацију песниковог бића, његовог креативног чина, као појавности чина духа били знатно адекватнији и продуктивнији израз песникове порукe.

Море, тематски заступљено у првом циклусу, није симбол бескраја. Његова величина је релативна, у односу на реку, која продужује егзистенцију и у мору. Оба појма рефлектују, поред реалних и симболична значења, која проширују песников свет до размера универзалног. Песник у природи интуитивно слуту не само стваралачке снаге материјале већ и снаге духа. Природа је, у извесном смислу речи, огледало песниковог духа. Померене представе о времену, простору и апсолуту откривају, с још једног аспекта, савременост поезије овог песника, јер су традиционалне релације времена, простора и бића знатно померене, те апсолут постаје релативан појам.

Завршна песма првог циклуса »Извор у извору« је врло карактеристична за песникову поезију. Она је, заједно са још три-четири песме кључна творевина за разумевање карактеристичног преображавања реалности, за песников уметнички поступак, дакле, не само за формалну већ и за значајску структуру збирке.

ПОРТАЛА
ОКТОБРА

Ова збирка песама неоспорно сведочи да се Стојадиновић креће ка рефлексивној и метафизичкој поезији, те збирка конституише један знатно сложенији и шири песнички свет и виши духовни домет од збирке »Временик«. Ликовни елементи су у њој естетски приметно наглашенији и функционалнији од музичких, уколико се не може говорити о музици слика, које се смеђују сопственим карактеристичним ритмом. Духовита је и интересантна овде и игра слика, боја и речи различитих звучних асоцијација, које су стилски разубене у свежим метафорама, симболима и парадоксима. Поједини стихови или спојеви од по два стиха могу фигурирати и као сасвим самостални и успели афоризми. Лирске минијатуре од по свега четири стиха истичу се мисаоном дубином и стилском чистоћом, што показује имагинативни замах и склоност мисаоним синтезама. Афористични искази су често црнохуморно обојени, што је још једна компонента модерног песничтва у књизи »Темељник«. Наиме, песникова уметничка оптика повремено узима облик обрнуте перспективе (или, чак, изломљене), у којој ствари изгледају као да су окренуте на главу и осветлене гротеском и апсурдом. И песник изгледа идентификован, који је као и његово симболично »поље« у песми »Поље под водом«, што »поставља замке, клопке и мреже«. Тако се песник исказује у овом предметном типу певања, у развијању идеје о праелементима и њиховим различитим духовним одразима.

Проблем комуникативности поезије разрешава се у једном динамичком процесу: поезија некомуникативна у једном тренутку постаје комуникативна (кад је то права поезија, наравно) у неком каснијем тренутку и за одговарајући сензибилитет формиран за такву врсту поезије, као и обрнуто. Виктор Шкловски у овом смислу дефинише поезију као »отежани језик«, а који је и прави медијум њене многозначности и слојевитости. Могло би се с правом тврдити да је Стојадиновићева поезија у овој фази, посебно у односу према првој књизи »Временик«, поезија »отежане« комуникације. И у том смислу, наравно, формално и значајски, сложенија и богатија. Млади песник је, дакле, на добром трагу да открије један богатији и имагинативнији језик и властиту и вредну песничку вокацију, која ће потпуније изразити његов неоспорни и особени песнички таленат. Највише што би се у похвалу песнику могло рећи да је он и у овој књизи често успевао аутентично исказати себе као песника. Међутим, исто тако отворено ваља рећи, да песников прилично амбициозни концепт о паралелностима није без пукотина и падова, који се манифестују, пре свега, у језикостилском медијуму.

Тек се у песми »Зима у оклопу« први пут непосредно јавља песниково лирско ја у стиховима, на пример:

**»Ватра и мој загрљај пада
али ја се још молим диму«.**

Трагична спознаја, не толико лично колико метафизички обојена, прожелла је изванредну поенту ове песме, која, иначе, није беспрекорна. Игра варки, постојања и непостојања, смисла и бесмисла, пролазности и трајања чини основу значењске структуре ове песничке збирке и драму и енигму самог песника, који се виноу до аутентичног поимања апсурда у свету.

ПОСРГА
ОКТОБРА

Интересантно и оригинално је песниково поимање времена, које се, како изгледа, као метафизичка категорија равноправно придружује праелементима. Време песме није историјско време. Оно је метафизичко свевреме. Парадоксално је што је свест о времену могућа само као стваралачка свест, стваралачки чин, тј. као песма. Коначно, време је празнина која не постоји без стваралачког осмишљења или испуњења, или, како песник изриче: »У песми се шкољују времена«.

»Слепи цртеж«, једна од песама које изражавају битне моменте песникове поетике и које служе као везивне творевине у компоновању структуре збирке, на симболичан начин открива тајну песника, чији је позив — остварити немогуће. И у њој је варирана игра варки, сна, и јаве, сазнања и нечитљивости света, као моћи и немоћи песника. Песма је мост између постојања и непостојања, смисла и апсурда, а песник је свестан дубоке трагичности властитог бића. Ова песма, засењена дахом ништавила и пораза, можда најбоље сугерира поруку Стојадиновићеве књиге о немирима свести и трагици бића, која рефлектује арому немира и кошмара савременог човека, те се стога овде наводи у целини:

**»Очима дише и зато не види
своју сенку у излогу неба
како да улови сном тетреба
када се свога крика стиди.«**

**Путује али његово лице
могу са звездама да повежу
ако обљубе Земљину тежу
само мртваци луталице.«**

У релативно уздржаном песниковом изразу јављају се снажни лирски набоји једног изразито лирског талента, и екстравертита у психолошком смислу. Извесне усковитлане драмске и гротескне слике су овде не надреалистичког типа, већ су израз једног својеврсног и готово суровог реализма. Доминирају овде, како изгледа, естетске визије гротескног, конвулзивног, фантазмагоричног и ониричног, које, и с обзиром на ове аспекте, књигу чине изразом модерног сензибилитета. Читаоца често заплућну нетранспоноване натуралистичке слике из стварног света, ружног и порочног, да би затим одмах биле уроњене у оне које су плод чисте имагинације. Песник радо бележи »трагове сна« и »сенке«, понире дубоко у онирично. Јава — несаница — сан: елементи су који конституишу песникову визију света.

Песник показује и значајну тенденцију супротстављања немоћи, деструкције и кошмарних сомнамбулистичких визија, које су, чак, претежне у књизи. Таква једна поетска оаза светлине јесте и песма »Ваздушни цветови«, која је чиста евока-

ција лепоте дечјег света, ненатруђена тамним зрелијим са- знањима. Та тенденција, рекло би се, има и своју посебну поетику, коју нарочито убедљиво сугерира песма »Детаљ Творца«, мада она није довољно дограђена. Овде се Стојадиновић идентификује као песник с моћима творца, готово на његошевски начин. Заиста, сврха сваке поезије је да нас ослободи, обогати и отме од чамотиње свакидашњице, да нас узнесе у оно Његошево »светло царство поезије«.

У четвртном циклусу има изузетно суптилних нијансирања. Символични рефлекси ватре су разноврсни: то је унутрашња, свакодневна ватра живота, треперење бића, до највиших духовних сензација, до песничке ватре симболизоване у његовој песми »Жарач«. Жарач је најимпресивнији симбол песника и песништва, позив и судбина песника. Стојадиновићева нова збирка сведочи, поред осталог, како је прошла генерација Миљковићеваца. Ова је сведочанство да утицај великог песника, толико изражен 60-тих година, пролази. Певајући о истим темама као Бранко Миљковић, он иде својим путем: »Преде и плете у стооком врту тајну«. Ватру песник мутно слуги као наслеђе и трагове прошлог у бићу вишезначним добро нађеним симболима. У песми »Ватрени мртвац« прекупација је трајање и умирање у смрти као двострука човекова (и песникова) трагика. Двострука смрт! Како да се песми одупре? Песникова судбина је парадоксална. Међутим, нема идеалистичке вере у вечно или у било који духовни апсолут, јер:

»И сновима ради се о глави«.

Тако се песник Стојадиновић, следећи помало хеленску и платонску мисао, уздиже од нижег према вишем, од »воде« према »ватри«, а и стварно вредносно уздиже од своје прве збирке »Временик« до универзалнијих тема и поетско-мисаоних синтеза у новој збирци »Темељник«, која је сведочанство, дакако, на вредносно знатно вишем нивоу у односу на прву збирку, његових песничких узлета, од »ватре« до осцилација и падова »дима« »Ватра« је истински песнички домет збирке, а »дим« је наличје и недомашеност амбициозног поетског концепта овог младог песника. Права је штета што су извесни делови збирке остали на нивоу стилске недотераности, и, адекватно, сумњиве вредности, што је Стојадиновићева песничка »ватра« оставила иза себе и приметне насlage »дима«. Коначно, Стојадиновићева нова збирка песама обавезује песника, као што обавезује и његове читаоце и поштоваоце, а коначни суд биће објективнији кад буде и наредним делима доказао онај песнички кредо који веома озбиљно наговештава збирком »Темељник«.

ПОРТАЛ
ОКТОБРА